

מלחמת העצמאות, בעיית הפליטים הפלסטיניים

היסטוריה ממלכתי | שאלון 022261

מצגת לימוד לבגרות

שקף 1 מתוך 29

יחידה 1

מלחמת העצמאות

יחידה 2

מקור - מלחמת העצמאות

יחידה 3

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים, תום
מלחמת העצמאות

יחידה 4

מלחמת העצמאות (נובמבר 1947 - יולי
1949)

מלחמת העצמאות

יחידה 1

1

א. מהי הסיבה לחלוקה של מלחמת העצמאות לשני שלבים

בין שני השלבים יש הבדלים מובהקים.

בשלב הראשון התנהלה מלחמת אזרחים בין האוכלוסייה הערבית ובין היישוב היהודי, מלחמה בין כוחות צבאיים מקומיים לא סדירים; בארץ עדיין שלטה ממשלת המנדט הבריטי והצדדים הלוחמים נמנעו מעימות עם הצבא הבריטי; נעשה שימוש בנשק קל בעיקר; הכוחות היהודים נלחמו במפוצל (שלוש מחתרות).

בשלב השני המלחמה התנהלה בין מדינות, בין צבאות סדירים; הבריטים עזבו את הארץ; נעשה שימוש בנשק כבד יותר (תותחים, שריון, מטוסים); ליהודים הייתה ממשלה ריבונית שאיחדה את המחתרות לצבא סדיר

2

בשלב הראשון

התנהלה מלחמה בין האוכלוסייה הערבית ובין היישוב היהודי. מלחמה בין כוחות צבאיים מקומיים לא סדירים. בשלב השני: המלחמה התנהלה בין מדינות, בין צבאות סדירים

1 שאיפות להתחרבות טריטוריאלית

ירדן רצתה לספח את הגדה המערבית שהוקצתה למדינה הערבית בארץ־ישראל, מצרים רצתה לבלום את ירדן ולספח את הנגב לתחומה, סוריה ולבנון שאפו לספח אזורים מסוימים בצפון הארץ. התגייסות לעזרת ערביי ארץ־ישראל

2 מוכנות היישוב היהודי לקבל עצמאות

יש מוסדות לאומיים, תשתית כלכלית, כוח צבאי, מערך שירותים בתחום הכלכלי־חברתי, בשלות של התודעה הלאומית. אם יפלו צבאות ערב, תהיה זו פלישה למדינה עצמאית וריבונית, והדבר יקל על גיוס דעת הקהל העולמית לבלימת הפלישה. כינון מדינה ריבונית יאפשר גיוס חובה והגדלה של הכוח היהודי הלוחם שהיו הכרחיים בתנאי המלחמה הקשים.

2 הלחימה בערים מעורבות

לחימה בשטח בנוי, פגיעות באזרחים

1 מוכנות היישוב היהודי לקבל עצמאות - המשך

כינון מדינה ריבונית יאפשר פתיחת השערים לעלייה, ובעקבותיה יגדל הכוח הלוחם.

דחיית ההכרזה תפגע במורל של היישוב היהודי.

כינון מדינה ריבונית יאפשר הטלת מיסי חובה למימון חלק מהוצאות המלחמה

2 שאיפה להתרחבות טריטוריאלית

השגת רצף טריטוריאלי בין צפון הארץ לדרומה

1 שאיפות (מנוגדות) להתרחבות טריטוריאלית

ירדן רצתה לספח את הגדה המערבית שהוקצתה למדינה הערבית בארץ־ישראל, מצרים רצתה לבלום את ירדן ולספח את הנגב לתחומה, סוריה ולבנון שאפו לספח אזורים מסוימים בצפון הארץ. התגייסות לעזרת ערביי ארץ־ישראל

פגיעות הערים המעורבות וטשטוש הגבולות בין חזית
ובין עורף - המשך

2

ליישוב היהודי לא היה צבא סדיר. הכוח הצבאי
שלו היה מורכב משלוש מחתרות (ההגנה,
האצ"ל, והלח"י), וכל אחת מהן התנהלה תחת
פיקוד עצמאי.

בארץ עדיין שלטה ממשלת המנדט הבריטי
והיה צורך להימנע מעימות עם הצבא הבריטי

פגיעות הערים המעורבות וטשטוש הגבולות בין חזית
ובין עורף

1

טרור, צלפים, שיבוש של חיי היום-יום, קשיי
לחימה בשטח בנוי.

עורקי תחבורה רבים עברו בשטחים הערביים
והיו חשופים לפגיעה, יישובים עבריים נותקו זה
מזה וממרכזים עירוניים, ירושלים הייתה נצורה
ושיטת השיירות גבתה מחיר כבד.
מחסור חמור בנשק.

1

השלכות המצב הביטחוני הקשה של היישוב על הזירה הבין-לאומית

נסיגת ארצות הברית מתמיכתה בתוכנית החלוקה; המחלוקת אם להכריז על הקמת המדינה

2

כיבוש הערים

טבריה, חיפה, יפו, צפת, בית שאן, עכו – שליטה על מרכזים עירוניים חשובים וביסוס האחיזה היהודית בהם.

כיבוש "איים" ערביים בתוך האזור שיועד למדינה העברית – יצירת רצף טריטוריאלי בשליטה יהודית.

קריאה לגיוס כללי – הרחבת הצבא.

כיבוש הערים - המשך

ניסיונות רכש מאיטליה, צרפת ובלגיה, עסקת הנשק הצ'כית – ציידו את הכוחות ותרמו מאוד להתעצמות הכוח היהודי, ולצה"ל בהמשך.
הקמת מנהלת העם – רשות מבצעת שפעלה במתכונת של ממשלה זמנית ואפשרה ריכוז וארגון המאמץ המלחמתי.
מגבית בקרב הציבור היהודי בחו"ל – איסוף כספים לצורכי המלחמה

מקור – מלחמת העצמאות

יחידה 2

דוגמאות מן הקטע

"לצאת לחוצות העיר [...] הידיעה הברורה כי מאחורי החומה אורב לכם צלף ערבי"; "כי בכל רגע צפויים אתם וקרוביכם לסכנת פגיעה של פגז וביתכם לפצצת תבערה"; "כחיילים כתושבים נלחמים את אותה המלחמה" – ביטויים לטשטוש הגבולות בין הכוחות הלוחמים ובין האזרחים.

"במערכה משותפת זו עמדתם ללא רתיעה בכבוד, ובעקשנות, נשאתם בראש מורם את מכות הגורל"; "בעמידתכם האיתנה אפשרתם לכוחות הלוחמים למלא את חובתם" – ביטויים למשקל המכריע ליכולת העמידה של האזרחים.

"ביום בו נפסק רעם התותחים במבואות ירושלים"; "סבלתם בשקט את הלילות ללא שינה, את המחסור במים, ואת מנות האוכל הקצובות" – ביטויים לחברה אזרחית במצור. המאפיין: נתוני פתיחה קשים של הצד הישראלי.

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים, תום מלחמת העצמאות

יחידה 3

1

א. גורמים להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

גורמים שקשורים לחברה הפלסטינית:
זעזוע חמור בחברה הפלסטינית בעקבות עזיבת
השכבה העשירה והמנהיגה את הארץ.
נוצרה אנרכיה בחברה הערבית בעקבות תחרות בין
כוחות שונים השיתוק החיים הכלכליים, והחרמת
רכוש.

2

א. גורמים להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים -
המשך

בריחה/עזיבה זמנית בגלל מצב המלחמה. גורמים
נוספים להיווצרות בעיה זו:
לאחר פלישת צבאות ערב היו מקרים שבהם פינה
צה"ל את האוכלוסייה הערבית, או גירש אותה והרס
את כפריה.
בסיום המלחמה עבר השטח המיועד לפלסטינים
בתוכנית החלוקה לשליטת ישראל (כרבע מן השטח)
ולשליטת ירדן ומצרים. רוב הפלסטינים שחיו
בשטחים אלה נהפכו לפליטים

מדינות ערב (למעט ירדן) סירבו לקלוט את הפליטים

לא העניקו להם אזרחות, שיכנו אותם במחנות פליטים והטילו עליהם הגבלות.

מדינת ישראל סירבה לאפשר לפליטים לשוב לגבולותיה.
החלטת האו"ם 194 שאפשרה את החזרת הפליטים כחלק מהסדר כולל
נדחתה על ידי מדינות ערב

מלחמת העצמאות (נובמבר 1947 - יולי 1949)

יחידה 4

מלחמת העצמאות (נובמבר 1947 - יולי 1949)

1 הלחימה בערים המעורבות

טרור; צלפים; שיבוש של חיי
היום-יום; קשיי לחימה בשטח בנוי

2 הלחימה בדרכים

התקפה על כלי רכב (שיטת השיירות
גבתה מחיר כבד). ניתוק יישובים
עבריים זה מזה וממרכזים עירוניים.
יישובים מבודדים שאינם חלק מרצף
טריטוריאלי וסביבתם כפרים עוינים:
מצור והתקפות ישירות

מלחמת העצמאות (נובמבר 1947 - יולי 1949) - המשך

1 ירושלים הנצורה

דרכים חסומות; בעיות בהובלת
אספקה; התמודדות עם הלגיון
הירדני.
נפגעים רבים בפרק זמן קצר (מרס
1947).
ניתוק קווי מים וחשמל.

2 ירושלים הנצורה - המשך

מדיניות הפינוי של הבריטים

השאלה המקורית מהשאלון | שאלון 2261 | חורף תשפ"ד

השאלה המקורית

- 7. מלחמת העצמאות (30 בנובמבר 1947 עד 20 ביולי 1949)
- א. לפניכם קטע מתוך שיחות שנערכו בשנת 1995 עם ותיקי קיבוץ בארי. בשיחות הם העלו זיכרונות מתקופת מלחמת העצמאות.
- ב-15 במאי 1948, בשעה שש בבוקר, מופיעים מטוסים מצריים בשמי הנגב ומטילים כרוזים הקוראים לכל התושבים, [...] "להניח את הנשק בשקט, להניף דגל לבן, למסור את כל התחמושת." [...] אחר הצהריים מתחילה הפגזת ניר עם, סעד ובארות יצחק. צבא רגלי משוריין מתקיף את יד מרדכי. הדרך לנגב מנותקת, מלבד קשר על ידי "פרימוסים" (מטוסים קלים).
- [...]
- שרה: ב-18 במאי ישבנו לאכול ארוחת צוהריים בחדר האוכל, פתאום נפלו שני פגזים בשדה מחוץ לגדר. זה היה הטיווח. המא"ז [מפקד האזור] אמר: "עוד מעט תתחיל הפגזה, שכל אחד ירוץ לעמדתו".
- [...]

השאלה המקורית

● אבנר: ב[קיבוץ] נירים המצרים אכלו אותה [נכשלו], ראו שלא כדאי להם להתעסק עם כל נקודה ונקודה, הלכו בעקיפה לתל אביב. פעם הביאו ערבי שתפסו במצרים [חייל מצרי] בשביל שנחקור אותו. שאלתי אותו: "למה לא נשאתם בבארות יצחק? למה הפסקתם? הלא הייתם כבר על הגגות". אמר לי: "לכם אין לאן ללכת, לנו יש. לא רצינו להיהרג. המפקדים שלנו ישבו מאחורה על כיסאות נוח [...], ושלחו אותנו לכבוש את הקיבוץ".

● [...]

● ארקה: [...] המצרים היו מולנו, הם הגיעו מעזה. השיטה הייתה לשגע אותנו בהפגזות לא סדירות. [...]

● המראיין: איזה מבנה נפשי יצר את האופטימיות שלכם?

● ארקה: ערב הקמת המדינה הרגישו שהולך להתגשם חלום של אלפי שנים. הכול היה קטן ליד זה. אנשים האמינו שאנחנו מסוגלים להתגבר על כל הבעיות.

● המראיין: היו אנשים [בבארי] שהלחץ גמר אותם?

● ארקה: מעטים מאוד. [...] זה לא שהיינו גיבורים. פשוט לא הבנו את זה. היום, כשיש לי ילדים בצבא, אני חושב על זה: איך לא יכולנו להבין. אמרו אז "כל העם חזית" - וזו לא הייתה סיסמה. באותה תקופה זה היה נכון.

השאלה המקורית

- לזר: [...] מי בכלל חשב במושגים אחרים מאשר להחזיק מעמד נגד כל העולם. [...] להוכיח [את] עצמך ולהיות ראוי.
- (א' רז [עורך], שיחת קיבוץ, בארי 1943-1956, הוצאת קיבוץ בארי, 1996, עמ' 111-112, 98-99)
- הסבירו כיצד באים לידי ביטוי בקטע שניים מן המאפיינים של מלחמת העצמאות.
- הציגו מאפיין נוסף של המלחמה.
- (18 נקודות)
- ב.
- הסבירו את החשיבות של הקמת צה"ל במהלך מלחמת העצמאות.
- מדוע הצטרפו הדרוזים לצה"ל בזמן המלחמה? הביאו דוגמה אחת לסיוע של הדרוזים או של הצ'רקסים לכוחות היהודיים במלחמת העצמאות.
- ($\frac{1}{3}$ \$15 נקודות)

תשובות מוצעות

- 7. מלחמת העצמאות (30 בנובמבר 1947 עד 20 ביולי 1949)
- א. כיצד באים לידי ביטוי בקטע המאפיינים של מלחמת העצמאות:
- המאפיין: מלחמת קיום. בקטע: אבנר מספר על תשובת החייל המצרי שנתפס לשאלתו: "למה הפסקתם?" אמר לי: "לכם אין לאן ללכת, לנו יש"; לזר משיב לשאלת המנחה "[...] מי בכלל חשב במושגים אחרים מאשר להחזיק מעמד נגד כל העולם".
- המאפיין: חלוקה לשני שלבים עיקריים. בקטע: עוסק בתאריך שבו החל השלב השני ובמאפייני שלב זה – מלחמה בין מדינות, בין צבאות סדירים, פלישת צבאות ערב. "ב-15 במאי 48, בשעה שש בבוקר מופיעים מטוסים מצריים בשמי הנגב... הדרך לנגב מנותקת", "המצרים היו מולנו, הם הגיעו מעזה. השיטה הייתה לשגע אותנו בהפגזות לא סדירות".
- המאפיין: מטרות העל של הצדדים הלוחמים: מטרת צבאות ערב לחסל את מדינת ישראל. בקטע: "מופיעים מטוסים מצריים בשמי הנגב ומטילים כרוזים... להניף דגל לבן למסור את כל התחמושת", "צבא רגלי משוריין מתקיף את יד מרדכי, הדרך לנגב מנותקת", "הלכו בעקיפה לתל אביב". מטרת ישראל להגן על המדינה שקמה. בקטע: "מי בכלל חשב במושגים אחרים מאשר להחזיק מעמד נגד כל העולם... להוכיח עצמך ולהיות ראוי".

התשובות מאוסף לא רשמי ולא אומתו מול מחווון משרד החינוך.

תשובות מוצעות

- המאפיין: היעדר הבחנה בין חזית ובין העורף. בקטע: ניכרים טשטוש הגבולות בין הכוחות הלוחמים ובין האזרחים, חברה אזרחית במצור, ניתוק יישובים – המצרים מטילים כרוזים מעל ישובי הנגב הקוראים "לכל התושבים... להניח את נשקם", "מתחילה הפגזת ניר עם, סעד..." ; שרה מספרת: "ישבנו לאכול צוהריים בחדר אוכל, פתאום נפלו שני פגזים... עוד מעט תתחיל ההפגזה, שכל אחד ירוץ לעמדתו"; אבנר אומר: "בנירים המצרים אכלו אותה"; ארקה אומר: "המצרים היו מולנו... הפגזות לא סדירות"; "אמרו אז כל העם חזית".
- המאפיין: נתוני פתיחה קשים של הצד הישראלי. בקטע: למצרים היה ציוד לחימה מגוון: מטוסים, טנקים, ותותחים – "מופיעים מטוסים מצריים בשמי הנגב", "אחר הצהריים מתחילה הפגזת ניר עם, סעד ובארות יצחק. צבא רגלי משוריין מתקיף את יד מרדכי".
- מאפיינים נוספים של המלחמה:
- מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי.
- ניצחון ישראלי במחיר כבד.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 88-89, 124-130; לילך 2, עמ' 84, 99-101; מט"ח 2, עמ' 94, 112-114; רכס 2, עמ' 106-107, 123-129; שזר 2, עמ' 75-76, 96-102.

התשובות מאוסף לא רשמי ולא אומתו מול מחווון משרד החינוך.

תשובות מוצעות

- ב. החשיבות של הקמת צה"ל במהלך מלחמת העצמאות:
- אפשר מעבר מגיוס המבוסס על התנדבות לגיוס חובה, והגדלת הכוח הצבאי שהיה חיוני למאבק מול צבאות מדינות ערב.
- הפלישה של חמישה צבאות סדירים של מדינות ערב מייד לאחר הקמת המדינה, חייבה לנהל את המלחמה על פי קו מוסכם, ולהעמיד נגדם צבא מאוחד ומאורגן במקום כמה מחתרות שמתחרות זו בזו.
- ריכוז כל ענייני הביטחון בידי רשות ממלכתית אחת ולא בידי גופים מפלגתיים פוליטיים.
- הקמת צה"ל זמן קצר לאחר ההכרזה על הקמת המדינה סייעה למנוע את ההתחזקות של המחתרות כ"צבאות פרטיים של מפלגות".
- מדוע הצטרפו הדרוזים לצה"ל בזמן המלחמה:
- ההישגים הצבאיים של צה"ל וההערכה שהיהודים ינצחו.
- שיתוף פעולה ביטחוני מוצלח ויחסי שכנות טובים בין יהודים לדרוזים בעבר (משנות השלושים).
- תמיכת נכבדי העדה וראשי המשפחות החשובות בהצטרפות לצה"ל.

התשובות מאוסף לא רשמי ולא אומתו מול מחווון משרד החינוך.

תשובות מוצעות

- דרוזים שבאו מעבר לגבולות (מהר הדרוזים ומ"צבא ההצלה") התגייסו מסיבות אישיות.
- הרצון להגן על כפריהם בזמן המלחמה.
- דוגמאות לסיוע של הדרוזים או של הצ'רקסים לכוחות היהודיים במלחמת העצמאות:
- לוחמים דרוזים סופחו כפלוגה לחטיבה 9, חטיבת עודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו הייתה שותפה להישגים בחזית הצפונית ובמבצע חירם.
- הצ'רקסים בני כפר כמא שיתפו פעולה עם ההגנה במהלך כיבוש הגליל התחתון, בהמשך הצטרפו לכוחות צה"ל ולחמו כפלוגה במסגרת מבצע דקל (שבמהלכו השתלט צה"ל על נצרת, שפרעם וכפרים בגליל המערבי), במבצע חירם יצא כוח חלוץ של לוחמים צ'רקסים בראש הכוח הלוחם כדי לחלץ את היישוב הצ'רקסי ריחאניה.
- ראו מידע בנושא במסמך מאת ד"ר איתי נגרי, הדרוזים והצ'רקסים במלחמת העצמאות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 116-117; לילך 2, עמ' 97-98; מט"ח 2, עמ' 115-116; רכס 2 עמ' 120; שזר 2, עמ' 92-93.

נושאי המצגת

- מלחמת העצמאות
- מקור - מלחמת העצמאות
- היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים, תום מלחמת העצמאות
- מלחמת העצמאות (נובמבר 1947 - יולי 1949)
- א. מהי הסיבה לחלוקה של מלחמת העצמאות לשני שלבים
- שאיפות להתחרבות טריטוריאלית
- מוכנות היישוב היהודי לקבל עצמאות
- הלחימה בערים מעורבות

- הסבר תופעה או סיבות בעזרת החומר שלמדתם
- ביסוס הטענה בציטוט או התייחסות ישירה לקטע
- השוואה: דמיון והבדל בין מושגים או גישות
- נימוק עמדה באמצעות מושגים מקצועיים
- הבאת דוגמאות מתאימות מהחומר שלמדתם

✗ כותבים את ההגדרה (הצג) מתוך הקטע במקום מהחומר שלמדתם - ההגדרה חייבת לבוא מהלימוד.

✗ מציינים את המושג בלי להציג אותו - ציון בלבד לא מספיק.

✗ שוכחים לקשר את ההסבר לקטע עצמו - חובה ציטוט או התייחסות ישירה לקטע.

✗ כותבים תשובה כללית בלי המושגים המקצועיים מהמחווך.

לצפייה

צפו בסרטון "מלחמת העצמאות - היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינית" - גם בעמוד הנושא, בלשונית "סרטון".
<https://www.youtube.com/watch?v=kqbofVtA2DE>
הסרטון הוא קישור חיצוני (YouTube) ולא נבדק מול תוכן השאלון או מחוון משרד החינוך.

עברו שוב על נושאי המצגת, תרגלו במשחקים, ונסו את שאלת הבגרות בעמוד הנושא.
בהצלחה!